

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра
з теми: **"ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ
З РОЗВИТКУ ЗВУКОВИМОВИ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
ІЗ ДИСЛАЛІЄЮ"**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL3-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Катерина РИБАЧУК

Керівник:
Людмила ЛІСОВА,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Рецензент:
Тетяна ДОКУЧІНА,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗВУКОВИМОВИ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ДИСЛАЛІЄЮ	7
1.1. Роль ранньої діагностики порушень звуковимови.....	7
1.2. Характеристика дислалій у старших дошкільників як порушення звуковимови.....	15
1.3. Методики корекції порушень звуковимови у старших дошкільників.....	30
Висновки до розділу 1	38
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЗВУКОВИМОВИ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ДИСЛАЛІЄЮ	40
2.1. Вивчення особливостей звуковимови у дошкільників із дислалією.....	40
2.2. Аналіз результатів дослідження	45
Висновки до розділу 2	54
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ЗВУКОВИМОВИ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ДИСЛАЛІЄЮ	56
3.1. Організація та проведення логопедичної роботи з подолання порушень звуковимови у старших дошкільників із дислалією	56
3.2. Аналіз результатів дослідження	69
Висновки до розділу 3	75
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
ДОДАТКИ	89

ВСТУП

Актуальність теми. Мовленнєва функція являється однією із найважливіших психічних функцій людини. На етапі мовленнєвого розвитку відбувається формування вищих форм пізнавальної діяльності, можливість понятійного мислення. Мовленнєві порушення негативно впливають на загальний психічний розвиток дошкільника; порушують емоційно-вольову сферу, затримують формування особистості дитини, викликають розвиток негативних рис характеру. Важливо усвідомлювати, що мовленнєві порушення можуть бути причиною важких ускладнень, і бути підґрунтям для порушення як усного, так і писемного мовлення дитини [7; 36].

Проблема мовленнєвого розвитку дітей в усі часи була та залишається невід'ємною частиною загальної та дошкільної педагогіки. Наразі данні про відсоток цих порушень невпинно зростають. Проблематика правильної та чіткої звуковимови гостро постає не лише під час навчання у дошкільному закладі, а й у молодшому та, навіть, старшому шкільному віці. Відомо, що невеличкі помилки у вимові тих чи інших звуків можуть ускладнити шкільне навчання дитини та стати причиною її неуспішності в школі, сприяти розвитку невпевненості у собі, занижувати самооцінку, розвинути негативізм до мовленнєвого акту та до навчання загалом. Власне дошкільний вік є віком, коли ми повинні закласти цей фундамент знань, умінь та навичок; створити необхідні умови для всебічного розвитку та провести об'ємну роботу щодо формування мовленнєвої компетенції дитини. Надзвичайно важливо провести корекційну роботу до того часу, поки це порушення не вплинуло на навчальну діяльність та особистість дитини загалом [35].

Дослідники (Н. Гаврилова, С. Конопляста, О. Мілевська, І. Мартиненко, М. Савченко, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Ткач, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін.) виділяють одним із завдань

психофізичного розвитку дошкільників – розвиток їх мовлення. Адже, чим вищий рівень розвитку мовлення у дітей, тим більше можливостей щодо пізнання довкілля з'являться у них, тим легше їм буде спілкуватися. Наукові дослідження свідчать, що своєчасне виявлення і виправлення порушень звуковимови сприяє попередженню дислексії, дисграфії у подальшому навчанні дітей у школі.

Дослідженням порушень звуковимови займалися багато дослідників, зокрема вони звертали увагу на: 1) клініко-нейро-психологічного вивчення даного порушення, напрямками якого є механізми та сутність оволодіння мовленням (Н. Гаврилова, В. Виготський, О. Леонтьєв, О. Мілевська, Ю. Рібцун, Л. Трофименко, О. Ткач, М. Шеремет та ін.); 2) логопедичні дослідження, які розкривають питання сутності та змісту порушень мовленнєвого розвитку дітей (А. Богуш, Н. Гаврилова, О. Мілевська, В. Петрова, О. Ткач, М. Шеремет та ін.); 3) логопедичну корекцію дислалій у дошкільників (Н. Гаврилова, С. Конопляста, І. Мартиненко, О. Мілевська, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін.); 4) психолого-педагогічні дослідження, які спрямовані на розкриття методики роботи з розвитку особистісних характеристик дитини з дислалією, її психічної сфери (Н. Гаврилова, Н. Горбачова, І. Олійник, Л. Тищенко, Л. Яценюк та ін.).

На сучасному етапі розвитку української спеціальної педагогіки методику навчання дітей правильної звуковимови досліджують Н. Гаврилова, С. Конопляста, О. Мілевська, Ю. Рібцун, Ю. Пінук, В. Тищенко, О. Ткач, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін. Так за результатами дослідників порушення звуковимови спостерігається у тридцяти відсотків дітей, які пішли в перший клас, тобто за даними у третини всіх дошкільників мовленнєва функція не досягає норми та потребує втручання фахівців; також частота порушень мовленнєвого характеру варіюється від п'яти до двадцяти відсотків та вище. Тоді як

розповсюдженість цієї категорії відхилень досягає п'ятнадцять відсотків, [4] а специфічний розлад артикуляції зустрічається у десяти відсотків дітей до восьми років та у п'ять відсотків старше восьми [3].

У дослідженнях М. Шеремет вказується на те, що при дислалії порушення звуковимови можуть бути спричинені різними факторами, мати різний ступень прояву, саме тому необхідний пошук найбільш дієвих та ефективних шляхів корекції даного мовленнєвого порушення, що і обумовило тему, мету та основні завдання нашого дослідження.

Об'єкт дослідження: розвиток звуковимови у старших дошкільників із дислалією.

Предмет дослідження: логопедична робота з розвитку звуковимови у старших дошкільників із дислалією.

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити зміст логопедичної роботи з розвитку звуковимови у старших дошкільників із дислалією.

Завдання дослідження:

1. Вивчити теоретичний стан проблеми розвитку звуковимови у старших дошкільників із дислалією.

2. Проаналізувати особливості сформованості звуковимови у старших дошкільників із дислалією.

3. Здійснити аналіз особливості організації та проведення логопедичної роботи з розвитку звуковимови у старших дошкільників із дислалією.

4. Розробити програму логопедичної роботи з розвитку звуковимови у старших дошкільників із дислалією.

Методи дослідження: аналіз літератури з даної теми, констатувальний та формувальний етапи дослідження, аналіз практичних робіт дошкільників, якісна та кількісна обробка отриманих експериментальних даних.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у тому, що з'ясовано роль ранньої діагностики порушень у дітей; сутність та характеристика дислалій у дошкільників; проведено аналіз особливостей організації та проведення логопедичної роботи з корекції звуковимови у дошкільників із дислалією.

Практичне значення одержаних результатів: розроблено та впроваджено логопедичну програму діагностики та корекції розвитку звуковимови у дошкільників із дислалією.

Апробація результатів дослідження. Матеріали роботи висвітлені на звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Основні теоретичні положення відображені в публікації "Окремі аспекти розвитку звуковимови у дошкільників з дислалією".

База дослідження: Дослідження проводилось у КЗ закладах дошкільної освіти №2 та № 4 Козятинської міської ради Вінницької області.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми особливостей організації логопедичної роботи з корекції звуковимови у дошкільників із дислалією дає можливість зробити наступні висновки.

Дислалія (від грец. *dys* – розлад, *lalia* - мовлення) – порушення звуковимови за нормального слуху та збереженої іннервації мовленнєвого апарату, та є одним із найбільш поширених порушень мовлення.

Дослідники виділяють різні форми мовленнєвих розладів, пов'язаних з порушенням слуху, апарату артикуляції. Поділяють дислалію на два види: механічну (порушена вимова звуків, мовленнєвий апарат не має порушень) і функціональну (неправильна вимова спричинена вираженими порушеннями у будові артикуляційного апарату).

У відповідності до того, чи є порушення фонетичним або фонематичним, виділяють три форми дислалії: акустико-фонематичну (порушення звукового оформлення мовлення, які обумовлені вибірковою несформованістю операцій переробки фонем за їх акустичними параметрами у сенсорній ланці механізму сприйняття мовлення), артикуляторно-фонематичну (не сформованість операцій відбору фонем за їхніми артикуляторними параметрами у моторній ланці продукування мовлення) та артикуляторно-фонетичну (порушення звукового оформлення мовлення, зумовлені неправильно сформованими артикуляторними позиціями).

У зв'язку з характером порушень вимови виділяються наступні види дислалії: сигматизм означає порушення вимови свистячих [з], [з'], ([с], [с'], [ц], [ц']) та шиплячих звуків ([ж], [ш], [ч], [щ]); ламбдацизм - порушення вимови звуків [л] і [л']; ротацизм - порушення вимови звуків [р] і [р']; порушення вимови піднебінних звуків; порушення м'якості та дзвінкості.

Дислалію поділяють на два види, залежно від збереженості анатомічного складу мовленнєвого апарату: органічну або механічну з

ушкодженнями артикуляційного апарату (порушення будови щелепно-зубної системи, порушення в будові язика, м'якого і твердого піднебіння, губ); функціональну (сенсорну і моторну), не пов'язану з такими ушкодженнями. За кількістю порушених звуків розрізняють дислалію просту (мономорфну - від 1 до 4 звуків) і складну (поліморфну - від 4 і більше звуків)

Отже, у основі порушеної звуковимови лежать нейродинамічні функціональні зрушення у центральних відділах мовно-слухового та мовно-рухового аналізаторів або порушення анатомічної будови артикуляційного апарату, що зумовлюють дві різні форми дислалії.

Своєчасне виявлення порушень звуковимови та їх виправлення є обов'язковим елементом усього комплексу логопедичної роботи з розвитку мовлення. Корекційним заняттям з формування правильної звуковимови передують обстеження фонетичної сторони мовлення для визначення кількості звуків, які неправильно вимовляє дитина, та і характер їх порушення. Перед здійсненням корекції з подолання даного порушення у дітей необхідно провести комплексне обстеження рівня сформованості стану звуковимови: 1) обстеження будови та рухливості артикуляційного апарату; 2) обстеження фонематичних процесів.

Для ефективної та міцної корекції порушень вимови необхідно враховувати і спеціальні принципи: етіопатогенний (тобто облік етіології та механізму порушення мовлення); комплексність впливу на компоненти мовленнєвої системи; диференційований підхід при корекції різних видів дислалії, який передбачає: врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини; етіологію, механізм, структуру мовленнєвого порушення; використання методів та засобів навчання, вибір яких залежить від етапу логопедичної роботи.

Практичне вивчення рівня сформованості звуковимови у дошкільників можливо за двома етапами:

1. Обстеження будови і рухомості органів артикуляції (для експериментальної групи).

2. Дослідження фонематичних процесів за методикою Є. Соботович, що включало п'ять завдань: 1) визначення рівня розвитку фонематичного сприймання та уявлення; 2) визначення рівня розвитку навичок звукового аналізу слів; 3) визначення рівня розвитку функції слухового контролю; 4) визначення рівня розвитку операції слухової уваги; 5) визначення рівня розвитку операції слухової пам'яті. Нами обрана система оцінювання, яка позначалась як високий (8 – 10 балів), середній (5 – 7 балів) та низький (0 – 4 балів) рівні сформованості фонематичних процесів.

Експеримент охоплював двадцять дошкільників: десять дошкільників логопедичної групи склали експериментальну групу, та десять дошкільників звичайної групи – контрольну (без порушень звуковимови).

За результатами обстеження будови і рухомості органів артикуляції ми зробили висновок про стан звуковимови у старших дошкільників експериментальної групи та наявність порушень у них, а саме: ми виявили мономорфну (72,7 %) і поліморфну (27,3 %) дислалію, а також види порушення вимови, зокрема: ротацізм, стигматизм, ламбдацізм.

Дослідження фонематичних процесів за методикою Є. Соботович у дошкільників з нормотиповим розвитком мовлення та із дислалією дає можливість зробити висновок про те, що: I) у дошкільників із нормотиповим розвитком мовлення рівень фонематичного сприймання і уявлення – високий (9,5 балів), рівень звукового аналізу слів - середній (6,4 балів), рівень слухового контролю – високий (9,7 балів), рівень слухової уваги – високий (9,7 балів), рівень слухової уваги – високий (8 балів); II) у дошкільників із дислалією рівень фонематичного сприймання і уявлення – середній (7,3 балів), рівень звукового аналізу слів - низький (3,4 балів), рівень слухового контролю – високий (8,6 балів), рівень слухової уваги – середній (7,9 балів), рівень слухової уваги – середній (5,5 балів).

Отже, у процесі порівняльного вивчення рівня сформованості звуковимови у дітей із дислалією та з нормотиповим розвитком мовлення ми встановили, що за усіма показниками, а саме: рівень фонематичного сприймання і уявлення (-2,2), рівень звукового аналізу слів (- 3), рівень слухового контролю (- 1,1), рівень слухової уваги (- 2,2 балів), рівень слухової уваги (- 2,5 балів), тобто рівень звуковимови у них значно відрізняється, тому з дітьми із дислалією потрібно проводити логопедичну корекцію порушень звуковимови.

Логопедичний вплив з подолання дислалії у старших дошкільників, запропонований нами, передбачає наступні етапи робіт: 1) підготовчий етап, що передбачає включення дитину у цілеспрямований логопедичний процес; 2) етап формування первинних умінь і навичок правильної вимови, який полягає у тому, щоб сформувалися у дитини первинні вміння правильного вимовляння звуків на спеціально підібраному мовленнєвому матеріалі; 3) етап формування комунікативних умінь і навичків, мета якого є сформувати у дитини уміння і навички безпомилкового використання звуків у мовленні.

Змістом логопедичної роботи з корекції дислалії у дошкільників є: педагогічний процес, у якому реалізуються завдання корекційного навчання і виховного характеру; основною метою логопедичного впливу при дислалії є формування навичок та умінь правильного відтворення звуків мовлення; здійснення слухового контролю за власним мовленням та оцінювання якості відтворених у власній вимові звуків; сприймання необхідних артикуляційних позицій, що забезпечують нормований акустичний ефект звуку; безпомилкового використання звуків у всіх видах мовлення.

Передумовою успіху при логопедичній дії також є створення сприятливих умов для подолання порушень вимови: цікавої форми організації занять, емоційного контакту логопеда з дитиною; поєднання прийомів роботи, що дозволяють уникнути її стомлення; відповідної

провідної діяльності, спонукальної пізнавальної активності дитини. Логопед повинен знайти найбільш економний і ефективний шлях навчання дитини вимові. При правильній організації логопедичної роботи позитивний ефект можливо досягати при усіх видах дислалії.

Мета констатувального етапу дослідження передбачала розробити етапи логопедичної роботи з корекції дислалії у старших дошкільників. При цьому логопедичний вплив повинен здійснюватися поетапно, а саме на кожному з етапів слід вирішувати певне педагогічне завдання, яке підпорядковане спільній меті корекційного впливу. Виходячи з мети і завдань логопедичної дії з подолання дислалії у старших дошкільників, ми виділили наступні етапи робіт: підготовчий етап, що передбачає включення дитину у цілеспрямований логопедичний процес; етап формування первинних умінь і навичок правильної вимови; етап формування комунікативних умінь і навичків. Після проведеної логопедичної роботи з розвитку звуковимови у старших дошкільників із дислалією та використання різних мовленнєвих вправ ми провели повторне обстеження рівня сформованості звуковимови у них за тими ж напрямкам, що і на початку експерименту. Повторне дослідження показує, що: рівень фонематичного сприймання і уявлення – високий, рівень звукового аналізу слів - середній, рівень слухового контролю – високий, рівень слухової уваги – високий, рівень слухової уваги – середній.

У результаті проведеної роботи ми можемо зробити висновок, що у старших дошкільників із дислалією відбулося підвищення мовленнєвої активності, покращилась артикуляція і звуковимова, а саме тому педагогічна технологія та логопедичні заходи, що враховує механізм та структуру мовленнєвого порушення, розроблені нами на формувальному етапі проведеного дослідження сприяють усуненню порушень звуковимови у старших дошкільників із дислалією. Ми з'ясували, що запропонована логопедична робота є досить ефективним засобом виправлення звуковимови, як показали результати проведеної нами роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишина Л. Є. До питання про диференційну діагностику в логопсихології. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. № 4. С. 23-27.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / [авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л. та ін.] ; наук. кер. А.М. Богуш. Київ : Вид-во МОН, 2012. 26 с.
3. Баранець І.В. Компетентнісний підхід в організації освітньо-виховного процесу дітей старшого дошкільного віку із порушенням мовлення. *Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення* : матеріали I міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2020. С. 333–334.
4. Барищук Г.С. Прислухайтесь, як говорить ваша дитина. Альбом обстеження мовлення дітей: Посібник для логопеда. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2016. 90 с.
5. Бегас Л.Д. Логопедичні практикуми: Навчально-методичний посібник. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2016. 23 с.
6. Бенера В.Є., Маліновська Н.В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей: навчально-методичний посібник. Київ: Слово, 2010. 374 с.
7. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Видавничий дім “Слово”, 2004. 374 с.
8. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : [підручник] / за ред. А.М. Богуш. Київ : Слово, 2011. 704 с.
9. Болба В.М. Логопедична скарбничка: матеріали для формування правильної вимови звуків [л]-[л’], [р]-[р’], [ш], [ж], [ч]. Тернопіль Мандрівець, 2017. 105 с.

10. Брушневська І. М., Рібцун Ю. В. Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей: діагностичний комплекс. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2020. 124 с.
11. Виправлення вад мовлення у дітей дошкільного віку / упор.: В.Л. Чайко. Київ : Шкільний світ, 2009. 112 с.
12. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Програма та методичні рекомендації // Укл. А.М. Богуш. Одеса, «Маяк», 2009. 75 с.
13. Гаврилова Н. С. Методика корекції вад вимови фонем у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією. *Науковий часопис імені М.П. Драгоманова*. Серія 16. Корекційна педагогіка та соціальна психологія. Збірник наукових праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. № 12 С. 123-129.
14. Гаврилова Н.С. Навчальна програма з логопедії: *Навчально-методичний посібник*. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2018. 200 с.
15. Гаврилова Н.С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2011. 224 с.
16. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці : навч.-метод. посіб. Донецьк : Лебідь, 2001. 218 с.
17. Гіренко Т.О. Перспективний план корекційно-відновлювальної роботи з учнями логопедичної групи. *Логопед (науково-методичний журнал)*. 2017. №9. С. 9-13.
18. Горбачова Н.І. Актуальність проблеми індивідуально-диференційованого підходу в навчанні дітей із важкими вадами мовлення. *Логопед*. 2017. № 2. С. 44–47.
19. Гречишкіна І.А. Лінгводидактичні основи становлення мовлення у дітей молодшого дошкільного віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. Вип. 67. С. 66-68.

20. Григор'єва О.Є. Розвиток мовлення і корекція звуковимови у старших дошкільників на музичних заняттях із використанням логоритміки та логопедичних вправ *Логопед* (науково-методичний журнал). 2017. С. 5-7.
21. Дарда С.М. Корекційні заняття з логопедії в ДНЗ у 2 частинах. Частина 1. Вид. 2-ге, без змін. Тернопіль. Мандрівець, 2017. 85 с.
22. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова. Київ: «МП Леся», 2011. 528 с.
23. Диференційна діагностика мовленнєвих порушень : метод. реком. з курсу «Логопедія»/ уклад.: Голуб Н.М., Потамошнєва О.М., Хребтова Н.П. Харків: ХНПУ, 2007. 66 с.
24. Дуткевич Т.В. Психологія дитяча : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2016. 347 с.
25. Дяченко К.Г. Логопедична робота в освітніх закладах. Київ: Освіта, 2004. 140 с.
26. Зибіна І.В., Кугуєнко Н.Ф. Перспективне планування корекційної роботи з розвитку мовлення дітей 6-го року життя в логопедичній групі. *Логопед* (науково-методичний журнал). 2017. №9. С. 18-21.
27. Зибіна І.В., Кугуєнко Н.Ф. Перспективне планування корекційної роботи з розвитку мовлення дітей 6-го року життя в логопедичній групі І.В. Зибіна, Н.Ф. Кугуєнко. *Логопед* (науково-методичний журнал). 2017. №10. С. 22-25.
28. Каменєва-Замараєва Т.В. Маленьким щебетунчикам. Логопедичні завдання для занять батьків з дітьми (4 - 5 років) Т.В. Каманєва-Замараєва, Л.В. Рудяк, Л.М. Тимошенко. 3-тє вид. Вид. група «Основа», 2017. 55 с.
29. Каменєва-Замараєва Т.В. Маленьким щебетунчикам. Логопедичні завдання для занять батьків з дітьми (5 - 6 років) Т.В. Каманєва-Замараєва, Л.В. Рудяк, Л.М. Тимошенко. 3-тє вид., Вид. група «Основа», 2017. 65 с.
30. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія: навч. посіб.; за ред. М.К. Шеремет. К.: Знання, 2010. 293 с

31. Король А.В. Мовленнєва картка з картинками – практичний інструмент в логопедичній діагностиці: навчально-методичний посібник. Вінниця : СЛОВО, 2017. 74 с.
32. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене. За ре. М.К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 672 с.
33. Логопсихологія : навч. посіб. / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак; за ред. М.К. Шеремет. Київ : Знання , 2010. 293 с.
34. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей. Київ : Освіта, 2002. 140 с.
35. Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку : наук.-метод. посіб. Київ : КНТ, 2008. 256 с.
36. Марков І.В. Порушення мовленнєвого розвитку у дітей. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/narusheniya-rechevogorazvitiya-u-detey/viewer>
37. Мартиненко І.В. Комунікативний тренінг дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : навчально-методичний посібник. Київ : ДІА, 2017. 128 с.
38. Мартиненко І.В. Логопсихологія : курс лекцій. Навч. посібник. 3-тє вид., виправл. і доповн. Київ : ДІА, 2019. 120 с.
39. Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: [навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта»]. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 288 с.
40. Марченко І.С. Педагогічні технології комунікативного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення (логопедична робота). Київ : Слово, 2016. 317 с.
41. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). Вид. 3-є, перер. та доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 312 с.

42. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / наук. кер. проекту: В.О. Огнев'юк; наук. ред.: Г.В. Беленька; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богінч, В.М. Вертугіна та ін. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 352 с.
43. Михаць Л. Дислалія: як їй запобігти. *Ваше здоров'я*. 2014. № 41. С. 9.
44. Мілевська О.П. Діагностичний інструментарій в роботі логопеда: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ІВД, 2009. 50 с.
45. Мілевська О.П. Логотренінг як форма роботи зі стимуляції у дітей мовленнєвих механізмів різного рівня. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія : Соціально-педагогічна. 2010.- Вип. 14. - С. 165-174.
46. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. Рівне, 2016. 141 с.
47. Основи спеціальної та інклюзивної педагогіки: навч. посіб. / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2018. 338 с.
48. Подліна С.В. Розвиток мовленнєвої компетенції. *Дошкільний навчальний заклад*. 2012. №1. С. 5-10.
49. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник. 2-ге вид., доповн. Київ: Академвидав, 2015. 464 с.
50. Програма виховання і навчання дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення (у тому числі з нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення) : [текст] / укл. С. М. Петренко, О. П. Мілевська, Ю. І. Лебедєва. Київ : НМЦ середньої освіти МОН України, 1999. 97 с.
51. Ревуцька О. В. Інноваційні технології в спеціальній освіті : навч. посібн. для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта. Бердянськ : БДПУ, 2018. 216 с.
52. Ревуцька О., Линдіна Є. Технології логопедичного обстеження : навч.- метод. посібник. Бердянськ : БДПУ, 2018. 220 с.

53. Рібцун Ю. В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.
54. Рібцун Ю.В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: навч.- метод. посібн. Київ, 2014. 238с.
55. Рібцун Ю.В. Сходінками правильного мовлення: навчально-методичний посібник. Тернопіль. Мандрівець, 2017. 135 с.
56. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей: навчальна книга. Тернопіль: Богдан, 2007. 160 с.
57. Соботович Є. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини на різних вікових етапах. *Дефектологія*. 2003. № 2. С. 2 – 7.
58. Соценко Т.М., Попович І.С. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку. Інсайт: зб. наук. праць студентів, аспірантів, та молодих вчених. Херсон: ВД «Гельветика», 2018. С. 243–246.
59. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / за ред. академіка В. І. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436 с.
60. Тарапака Н.В., Кашуба Л.В. Інклюзія в дошкільлі: розвиток дітей із психофізичними вадами в умовах реалізації Базового компонента дошкільної освіти: навч.-метод. посіб. Кіровоград, 2013. 140 с.
61. Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодидактики: підручник для вищих навчальних закладів. Київ: «Каравела», 2017. 326 с
62. Тарасун В.В. Превентивне навчання дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку: [монографія]. Київ : Правда Ярославичів, 1998. 224 с.
63. Тищенко В., Рібцун Ю. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років: Поради батькам. Київ : Літера ЛТД, 2006. 128 с.
64. Тищенко В.В. Методика формування ймовірного прогнозування в мовленнєвій діяльності дітей дошкільного віку із ЗНМ. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*: Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія.

Випуск 21. 2012. С.266-271

65. Трофименко Л.І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: Навчально-методичний посібник. Київ: освіта, 2014. 72 с.

66. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. Київ: Актуальна освіта, 2007. 120 с.

67. Трофименко Л.І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.

68. Федорович Л.О. Постановка звуків у вимові дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : навч.-метод. посіб. для учителів- логопедів. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Запоріжжя : ЛІПС, 2016. 124 с.

69. Хрестоматія з логопедії : Історичні аспекти. Дислалія. Дизартрія. Ринологія : навч. посіб. / ред.: М. К. Шеремет, І.В. Мартиненко. Київ : КНТ, 2008. 380 с.

70. Шевченко О. Ігровий комплекс дидактичних вправ для розвитку фонематичних процесів у дітей з вадами мовлення // Дефектологія. 2009. № 2. С. 27-32

71. Шеремет М. К., Ревуцька О. В. Дислалія [навчальний посібник]. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 160 с.

72. Шеремет М.К., Пахомова Н.Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання в школі : навч.-метод. посіб. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2009. 137 с.

73. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії): Навчальний посібник. Київ : Освіта, 2009. 244 с.

74. Щурук М., Майструк Р. Використання ІКТ. Корекційна робота з дітьми-логопатами. *Дефектолог.* 2015. № 1. С. 24-32.